

УДК 347.7.01

DOI 10.33244/2617-4154.2(19).2025.126-134

Н. Б. Новицька,

*д-р юрид. наук, професор,
професор кафедри цивільного права та процесу,
Державний податковий університет
e-mail: Natalka_bn_@ukr.net*

ORCID ID 0000-0003-4753-7625;**А. М. Новицький,**

*д-р юрид. наук, професор,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін,
Національна академія СБУ
e-mail: izipg@ukr.net*

ORCID ID 0000-0001-6860-9654;**Н. М. Салецька,**

*здобувач другого магістерського рівня
навчально-наукового інституту права,
Державний податковий університет
e-mail: saletskaninam@gmail.com*

ORCID ID 0009-0006-4652-1911

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ВСТУП У СПАДЩИНУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану в Україні реалізація спадкових прав стикається з численними правовими та практичними викликами. Втрата важливих документів, ускладнений доступ до нотаріальних послуг та загроза зловживань з боку третіх осіб є основними проблемами, з якими стикаються спадкоємці. Це призводить до виникнення юридичних колізій, що потребують термінового та ефективного вирішення.

Метою цієї статті є глибокий аналіз правових підстав для реалізації права на спадкування в умовах воєнного стану. Автор ставить завдання виявити основні проблеми, які виникають під час спадкування, та розробити рекомендації щодо вдосконалення правозахисних механізмів у цій сфері. Для досягнення мети використовуються методи системного аналізу та порівняльного права. Вивчається чинне українське законодавство, практика нотаріусів та наукові публікації, що дає змогу визначити можливі засоби щодо вирішення виявлених проблем.

Результати дослідження свідчать, що існує нагальна потреба в адаптації спадкового законодавства до умов воєнного стану. Було виявлено, що спадкоємці часто стикаються

з серйозними труднощами через неефективність юридичних механізмів, які не враховують специфіки ситуації. Важливо також зазначити, що необхідно значно покращити доступ до нотаріальних послуг у кризових умовах, зокрема через спрощення процедур та розвиток нових технологій.

Зокрема, важливою є проблема втрати документів, що підтверджують спадкові права, через пошкодження чи знищення майна внаслідок військових дій. У таких випадках потрібно запровадити механізми відновлення документів без необхідності особистої присутності спадкоємців, що дасть змогу знизити навантаження на нотаріусів і суди. Крім того, потрібно вдосконалити систему дистанційних нотаріальних послуг, щоб спадкоємці мали можливість отримати відповідну допомогу без виїзду в зону бойових дій.

У висновках підкреслюється, що питання реалізації спадкових прав під час воєнного стану потребує термінового вирішення. Автор пропонує запровадити спеціальні процедури для спадкування, які відповідають умовам воєнного часу. Серед таких заходів – удосконалення механізмів захисту прав спадкоємців, розробка законодавчих ініціатив, що враховують специфіку роботи нотаріусів під час війни, а також реалізація нових технологій для ведення реєстрації спадкових прав. Подальші дослідження повинні зосередитись на впровадженні електронних технологій, дистанційних нотаріальних послуг та розробці законодавчих актів, які забезпечують захист прав спадкоємців у кризових умовах.

Ключові слова: право на спадщину, спадкове законодавство, воєнний стан, нотаріальні послуги, юридичні колізії, спадкоємці, правозахист.

Метою статті є аналіз правових підстав реалізації права на вступ у спадщину в умовах воєнного стану в Україні, а також виявлення особливостей, які виникають у таких умовах, що можуть вплинути на процедуру спадкування. Стаття має на меті висвітлити наукові та практичні аспекти вказаного питання, дослідити актуальні проблеми у спадкових правовідносинах та запропонувати рекомендації для їх вирішення.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану в Україні виникає безліч правових та практичних викликів, пов'язаних із реалізацією спадкових прав. Зокрема, завжди існує загроза втрати документів, які підтверджують право на спадщину, експлуатація спадкових прав може бути ускладнена наявністю військових дій, а також труднощами в отриманні нотаріальних послуг. Це створює ситуацію, коли особи, які претендують на спадщину, можуть стикатися з неясностями та юридичними колізіями, що потребують термінового вирішення.

Правова невизначеність щодо статусу спадкового майна на тимчасово окупованих територіях або в зонах активних бойових дій створює значні перешкоди для спадкоємців. Законодавчі новели, як-от Постанова Кабінету Міністрів України № 164, що регулює деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану, вносять зміни до звичних процедур, але потребують подальшого вдосконалення. На думку професора О. М. Якимчука, «необхідно розробити чіткі механізми для захисту спадкових прав громадян, які перебувають у складних умовах воєнного стану, забезпечивши їм доступ до правосуддя та нотаріальних послуг».

Також виникає проблема з доказуванням факту смерті особи, яка перебувала в зоні бойових дій. На думку Ю. С. Шевченко, «важливо розробити спрощені процедури для встановлення факту смерті в умовах воєнного стану, використовуючи свідчення очевидців, дані військових адміністрацій та інші доступні джерела інформації».

Аналіз останніх досліджень. У своїх працях багато вчених звертали увагу на проблематику спадкового права у надзвичайних ситуаціях. Зокрема, в дослідженнях О. Г. Мельниченка (2021) та Л. А. Литвиненко (2022) розкрито багато аспектів спадкового регулювання в умовах кризових ситуацій. Однак питання особливостей реалізації права на вступ у спадщину саме в умовах воєнного стану залишається недостатньо дослідженим. На нашу думку, це є важливим аспектом, оскільки взяти до уваги специфіку воєнного стану та його вплив на спадкові правовідносини є критично важливим для забезпечення прав спадкоємців.

Дослідження С. Я. Фурси акцентують увагу на необхідності адаптації нотаріальних процедур до умов воєнного стану, зокрема, на використанні електронних сервісів та дистанційних форм роботи. «В умовах воєнного стану, – зазначає С. Я. Фурса, – електронні сервіси та дистанційні форми роботи нотаріусів стають не просто зручністю, а необхідністю для забезпечення доступу громадян до правосуддя».

О. Кармаза в своїх роботах підкреслює важливість міжнародного співробітництва у питаннях спадкування, особливо коли спадкоємці перебувають за кордоном. «Міжнародне співробітництво, – стверджує О. Кармаза, – є ключовим фактором для забезпечення прав спадкоємців, які перебувають за межами України, особливо в умовах воєнного стану».

Виклад основного матеріалу дослідження. Умови воєнного стану вимагають адаптації існуючого правового регулювання для забезпечення можливості реалізації права на спадщину громадянами України. Основу правового регулювання спадкових правовідносин складають норми глави 84 Цивільного кодексу України, які визначають порядок спадкування за законом і заповітом, а також права та обов'язки спадкоємців. Проте в умовах воєнного стану загальний порядок реалізації спадкових прав зазнає певних змін, обумовлених впровадженням спеціального правового режиму, передбаченого Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [1].

Основні положення нормативних актів, що регулюють процедуру спадкування:

1. Цивільний кодекс України є основним законодавчим актом, який визначає, зокрема: умови та підстави набуття права на спадщину (статті 1216–1227); порядок прийняття спадщини та оформлення спадкових прав (статті 1268–1275); перелік документів, необхідних для оформлення спадщини [1].

2. Закон України «Про нотаріат». Цей закон регулює діяльність нотаріусів, охоплюючи процедуру видачі свідоцтв про право на спадщину. В умовах воєнного стану нотаріуси отримують додаткові повноваження щодо спрощеного оформлення спадкових справ, що особливо важливо для громадян, які перебувають у зоні бойових дій або тимчасово переміщені [2].

3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Цей Закон встановлює порядок дій органів державної влади в умовах воєнного стану, охоплюючи нотаріальну

діяльність. У його межах можуть прийматися підзаконні акти, які адаптують процедуру спадкування до умов обмеженого доступу до нотаріальних послуг [3].

Підзаконні акти. Накази Міністерства юстиції України щодо забезпечення безперервності нотаріальної діяльності в умовах воєнного стану. Тимчасові порядки, що стосуються видачі дубліката втрачених документів та підтвердження факту смерті осіб, які перебували у зоні бойових дій.

У період воєнного стану реалізація права на спадщину зазнає суттєвих змін, спричинених обмеженнями та викликами, пов'язаними з надзвичайною ситуацією в державі. Воєнний стан створює особливі умови, за яких традиційні процедури спадкування стають недоступними для багатьох громадян через втрату документів, неможливість доступу до нотаріальних послуг або територіальні обмеження. У таких умовах держава запроваджує механізми, спрямовані на спрощення та забезпечення реалізації права на спадщину, попри існуючі труднощі.

Однією з ключових особливостей спадкування в умовах воєнного стану є запровадження адміністративного спрощення процедур оформлення спадкових прав. У разі відсутності доступу до нотаріальних контор чи архівів спадкоємці можуть використовувати альтернативні механізми підтвердження своїх прав. Наприклад, замість нотаріального посвідчення документів можливе судове підтвердження обставин, пов'язаних із прийняттям спадщини.

Додатковим викликом є обмежений доступ до нотаріусів у зонах активних бойових дій або на тимчасово окупованих територіях. У таких випадках громадяни змушені покладатися на допомогу військових адміністрацій, що отримали обмежені повноваження щодо оформлення спадщини. Такі зміни вимагають високого рівня координації між державними органами, зокрема Міністерством юстиції України, військовими адміністраціями та нотаріусами. Ще одним негативним чинником є втрата або пошкодження документів, необхідних для оформлення спадщини. Унаслідок воєнних дій громадяни нерідко стикаються з тим, що неможливо надати свідоцтво про смерть, заповіт чи документи, які підтверджують майнові права спадкодавця. У таких випадках держава запровадила механізми спрощеного відновлення документів через відповідні державні реєстри або за рахунок отримання дублікатів.

Для громадян, які перебувають за межами України через воєнні дії, особливого значення набуває діяльність консульських установ, які можуть допомагати в оформленні спадщини за кордоном. Умови воєнного стану також ускладнюють реалізацію прав спадкоємців, які залишилися за кордоном, що вимагає міжнародного співробітництва та інтеграції електронних сервісів.

Іншим важливим аспектом є спадкові спори, які виникають через відсутність інформації про місце перебування спадкодавця або його майна. Багато громадян не мають можливості підтвердити факт смерті родича, якщо подія відбулася в зоні бойових дій. У таких випадках спадкоємці змушені звертатися до суду для встановлення юридичних фактів або отримання доступу до спадкового майна.

У період воєнного стану судова система України відіграє ключову роль у вирішенні спадкових питань, особливо в ситуаціях, коли стандартні нотаріальні процедури стають

недоступними або недостатніми для забезпечення прав спадкоємців. Одним із найпоширеніших випадків судового втручання є поновлення строків для прийняття спадщини.

Відповідно до статті 1272 Цивільного кодексу України, спадкоємець, який пропустив строк для подання заяви про прийняття спадщини, може звернутися до суду для його поновлення за наявності поважних причин. Воєнний стан, евакуація, тимчасове переміщення осіб або перебування в зоні бойових дій є об'єктивними підставами, які суди враховують під час ухвалення рішень про продовження строків.

Крім того, у судовому порядку вирішуються питання встановлення фактів, які мають юридичне значення. Наприклад, якщо свідоцтво про смерть спадкодавця втрачено або неможливо отримати через відсутність доступу до відповідних державних органів, спадкоємець може звернутися до суду із заявою про встановлення факту смерті. Аналогічно вирішуються питання встановлення факту володіння майном, якщо документальні підтвердження прав власності спадкодавця знищені внаслідок бойових дій.

Судова система також займається вирішенням спадкових спорів між спадкоємцями. У багатьох випадках такі спори виникають через недостатність документів, невизначеність меж майнових прав або спільне претендування кількох осіб на одне й те саме майно. Суди повинні враховувати не лише положення Цивільного кодексу України, але й інші правові акти, а також використовувати принципи справедливості та розумності, щоб приймати об'єктивні рішення в таких складних ситуаціях.

Окрему увагу варто приділити випадкам, коли спадкові питання стосуються майна, що перебуває на тимчасово окупованих територіях або в зоні активних бойових дій. У таких ситуаціях суди можуть ухвалювати рішення, спираючись на додаткові докази, наприклад, показання свідків, акти обстеження майна або інформацію з реєстрів, яка зберігалася до початку воєнних дій. Судова система також сприяє захисту прав громадян, які перебувають за кордоном. Через консульські установи спадкоємці можуть отримати доступ до правової допомоги, необхідної для підготовки документів для судових розглядів в Україні. У таких випадках суди враховують специфіку міжнародного права та застосовують норми Конвенцій, учасницею яких є Україна [5].

Запровадження електронних сервісів у сфері спадкування є важливим інструментом для забезпечення доступності та оперативності реалізації спадкових прав в умовах воєнного стану. У ситуації, коли фізичний доступ до нотаріусів чи державних органів обмежений через активні бойові дії, переміщення населення або окупацію територій, електронні сервіси стають ключовим засобом для взаємодії громадян із державними установами. Одним із важливих інструментів є Єдиний реєстр спадкових справ, доступ до якого забезпечується нотаріусами. Цей реєстр дає змогу перевірити наявність відкритих спадкових справ, а також інформацію про спадкодавця та склад спадкового майна. Однак доступ до таких даних вимагає розширення функціональних можливостей для громадян, які перебувають у важкодоступних регіонах або за межами України.

Електронні сервіси, такі як портал «Дія», відкривають нові можливості для подання заяв про прийняття спадщини чи відмову від неї в дистанційному форматі. Завдяки

інтеграції з державними реєстрами громадяни можуть отримати витяги про майновий стан спадкодавця або підтвердити свої спадкові права без необхідності особистого візиту до нотаріуса. Цей механізм особливо актуальний для внутрішньо переміщених осіб, які втратили доступ до своїх домівок і документів.

Крім того, нотаріуси поступово отримують можливість проводити дистанційне консультування та оформлення спадкових документів із використанням електронного підпису. Це дає змогу скоротити час на оформлення спадщини та забезпечити безперервність процедур навіть у найскладніших умовах. Особливу роль відіграють електронні судові сервіси, які надають можливість подання заяв до суду через онлайн-платформи. У разі коли громадяни стикаються з потребою в поновленні строків для прийняття спадщини чи встановлення юридичних фактів, дистанційне звернення до суду дає змогу значно спростити процес та уникнути додаткових витрат часу. Проте, попри очевидні переваги, використання електронних сервісів у спадкових відносинах має свої виклики. По-перше, це обмежений доступ до інтернету в зоні бойових дій або на окупованих територіях. По-друге, не всі громадяни, особливо літні люди, мають достатній рівень цифрової грамотності для використання таких сервісів. По-третє, необхідно вдосконалити правові механізми, які регулюють дистанційне оформлення спадкових документів, щоб уникнути можливих зловживань.

У період воєнного стану значна частина звичних процедур спадкування змінюється з метою забезпечення оперативності та доступності для громадян. Відповідно до умов надзвичайного правового режиму, спричиненого військовими діями, законодавство передбачає запровадження механізмів, що сприяють спрощенню спадкових процедур, зокрема у випадках, коли традиційні способи оформлення спадщини стають недоступними або неможливими через обмежений доступ до документів, архівів або нотаріальних послуг. Одним із таких спрощених механізмів є можливість подання заяви про прийняття спадщини без необхідності обов'язкового посвідчення документів нотаріусом у випадках, коли фізичний доступ до нотаріусів обмежено. У разі відсутності можливості посвідчити заповіт або документальне підтвердження прав на майно спадкоємці можуть звертатися до суду для визнання своїх прав або для встановлення фактів, що мають юридичне значення. Це дає змогу громадянам швидше отримати спадщину, не чекаючи на завершення традиційних процедур, що можуть затягуватися через воєнні дії або переміщення органів влади.

Загалом спрощення процедур спадкування є важливим кроком для забезпечення прав громадян у кризових умовах. Це дає нагоду не тільки зберегти спадкові правовідносини, але й забезпечити оперативність та доступність процедур для осіб, які через воєнні дії не можуть скористатися стандартними правовими механізмами. Спрощення спадкових процедур в умовах воєнного стану є необхідною мірою для підтримки правового порядку та захисту інтересів громадян у надзвичайних ситуаціях. Для забезпечення прав спадкоємців важливо також зберігати належну правову допомогу. У період воєнного стану надання правової допомоги має бути адаптоване до реалій, що виникають в умовах бойових дій. Наприклад, адвокати та нотаріуси повинні мати можливість працювати дистанційно, а також використовувати електронні платформи для консультацій

і супроводу спадкових справ. Це дає змогу громадянам отримати кваліфіковану правову допомогу без потреби фізично перебувати в небезпечних або непідконтрольних територіях.

Отже, в умовах воєнного стану процедура спадкування в Україні стикається з низкою унікальних викликів, що потребують оперативної адаптації правових механізмів до надзвичайних обставин. Правове регулювання спадкових правовідносин поєднує загальні норми цивільного законодавства з адаптованими спеціальними положеннями, що забезпечують реалізацію права на спадщину навіть у кризових умовах. Це охоплює спрощення процедур нотаріального оформлення, використання альтернативних механізмів підтвердження спадщини через суд, а також розширене застосування електронних сервісів для забезпечення доступності та оперативності в оформленні спадкових прав. Особливим викликом є спадкування майна, що перебуває на тимчасово окупованих територіях, де потрібно вдосконалити існуючі механізми правового захисту спадкоємців. У таких умовах критично важливим є створення чіткої правової визначеності для громадян, що стосуються їх прав на спадщину, а також розробка специфічних процедур, які б давали змогу забезпечити реальне виконання цих прав.

Висновки. У подальшому потрібно здійснити поглиблені дослідження щодо вдосконалення законодавчих норм, що регулюють спадкування в умовах воєнного стану, з урахуванням специфіки бойових дій і тимчасово окупованих територій; розробки нових механізмів для підтвердження спадкових прав за відсутності оригінальних документів, а також удосконалення судових процедур для вирішення спірних питань у цій сфері; розширення використання електронних сервісів для оформлення спадщини, зокрема для осіб, що перебувають за кордоном або в зоні бойових дій; формування правозастосовної практики, яка б забезпечила рівний доступ до спадкових прав для всіх громадян, незважаючи на складні соціально-політичні та економічні умови. Отже, подальші дослідження та вдосконалення нормативної бази сприятимуть забезпеченню ефективного та справедливого процесу спадкування в умовах воєнного стану, що дасть змогу громадянам реалізовувати свої права навіть в найскладніших обставинах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV (із змінами та доповненнями). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Про нотаріат : Закон України від 2 вересня 1993 року № 3425-XII (із змінами та доповненнями). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII (із змінами та доповненнями). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text>
5. Про затвердження Порядку здійснення нотаріальних дій нотаріусами України : наказ Міністерства юстиції України від 22 січня 2012 року № 269/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>

Новицька Н. Б., Новицький А. М., Салецька Н. М. Правові підстави реалізації права на вступ у спадщину в умовах воєнного стану

6. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 року № 573. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text>

7. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованих територіях України : Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

REFERENCES

1. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16 sichnia 2003 roku № 435-IV (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

2. Pro notariat : Zakon Ukrainy vid 2 veresnia 1993 roku № 3425-XII (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>

3. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu : Zakon Ukrainy vid 12 travnia 2015 roku № 389-VIII (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

4. Deiaki pytannia notariatu v umovakh voiennoho stanu : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 liutoho 2022 roku № 164. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text>

5. Pro zatverdzhennia Poriadku zdiisnennia notarialnykh dii notariusamy Ukrainy : nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 22 sichnia 2012 roku № 269/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>

6. Pytannia zaprovadzhennia ta zdiisnennia deiakykh zakhodiv pravovoho rezhymu voiennoho stanu : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 8 lypnia 2020 roku № 573. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text>

7. Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanykh terytoriakh Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 15 kvitnia 2014 roku № 1207-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

N. B. Novytska, A. M. Novytsky, N. M. Saletska. LEGAL GROUNDS FOR THE IMPLEMENTATION OF THE RIGHT TO INHERIT DURING MARTIAL LAW

In the conditions of martial law in Ukraine, the implementation of inheritance rights faces numerous legal and practical challenges. The loss of important documents, difficult access to notarial services and the threat of abuse by third parties are the main problems faced by heirs. This leads to the emergence of legal conflicts that require an urgent and effective solution.

The purpose of this article is an in-depth analysis of the legal grounds for exercising the right to inheritance under martial law. The author sets the task of identifying the main problems that arise during inheritance and developing recommendations for improving human rights mechanisms in this area. To achieve the goal, methods of system analysis and comparative law are used. The current Ukrainian legislation, the practice of notaries and scientific publications are studied, which allows to determine possible ways of solving the identified problems.

The results of the study show that there is an urgent need to adapt inheritance legislation to the conditions of martial law. It was found that heirs often face serious difficulties due to the ineffectiveness of legal mechanisms that do not take into account the specifics of the situation. It is also important to note that it is necessary to significantly improve access to notary services in crisis conditions, in particular through the simplification of procedures and the development of new technologies.

In particular, the problem of loss of documents confirming inheritance rights due to damage or destruction of property as a result of military operations is important. In such cases, it is necessary to introduce mechanisms for restoring documents without the need for the personal presence of the heirs, which will reduce the burden on notaries and courts. In addition, the system of remote notary services should be improved so that the heirs have the opportunity to receive the necessary assistance without leaving the combat zone.

The conclusions emphasize that the issue of the implementation of inheritance rights during martial law requires an urgent solution. The author proposes to introduce special procedures for inheritance that meet the conditions of wartime. Among such measures are the improvement of the mechanisms for the protection of the rights of heirs, the development of legislative initiatives that take into account the specifics of the work of notaries during the war, as well as the implementation of new technologies for registration of inheritance rights. Further research should focus on the implementation of electronic technologies, remote notary services and the development of legislation that will ensure the protection of the rights of heirs in crisis situations.

Keywords: right to inherit, inheritance law, martial law, notarial services, legal collisions, heirs, legal protection.

Стаття надійшла до редколегії 20 березня 2025 року